

BOZÓ BENCE PÉTER

AZ 1908. ÉVI BUDAPESTI KIÜTÉSES TÍFUSZJÁRVÁNY AZ EGYKORÚ NAPILAPOK TÜKRÉBEN

A kiütéses tífuszt (typhus exanthematicus) az ókor óta ismeri az emberiség. A kórokozót először 1901-ben Charles Nicolle, majd 1913-ban Stanislaus Josef Mathias von Prowazek mutatta ki, de csak 1916-ban bizonyította be Henrique da Roche Lima, hogy a betegséget valóban az a baktérium váltja ki, amelyet kollégái fedeztek fel. Az 1908-as járvány idején tehát még lehetetlen volt a célzott védekezés. Da Roche Lima Rickettsia prowazekinek nevezte a mikrobát, emléket állítva Howard Taylor Ricketts és Stanislaus Prowazek orvosoknak, akik belehaltak a patogén baktériummal végzett önkísérletükbe.¹

Az első tünet a hidegrázással kezdődő-, magas láz. Később megjelennek a jellegzetes kiütések, a tudatállapot elmosódik. A beteget erős és makacs fejfájás kínozza, pulzusa szapora, vérnyomása csökken. Kezeletlen állapotban nagy az esélye a keringés hirtelen összeomlásának s a halál beálltának.

1908 télutóján és tavaszán kisebb riadalmat és szégyenérzetet keltett a kiütéses tífusz felbukkanása a fejlődésére büszke székesfővárosban, mivel az ekkoriban küteges hagymáznak is nevezett betegséget hagyományosan a válságos időszakok és a nyomor megpróbáltatásának tekintették. Még élénk volt a múlt század rengeteg áldozatot követelő kolerajárványainak emléke, így a lakosság attól is retteggett, hogy ez a küzdelmes időszak tért vissza.

A járvány eseménytörténete

1908 januárjában és februárjában gyanús tünetekkel szállítottak be több beteget a Szent László kórházba a Köztemető (ma Fiumei) úti barakkból és az Alföldi utcai menedékhelyről. Február 21-én a kórház főorvosa, Gerlóczy Zsigmond jelentette, hogy két újabb betegen, egy ápolónőn és egy apácán a kiütéses tífuszt azonosított-

1 *Erdős Gyula — Tóth András*: Rickettsiák okozta megbetegedések. Typhus exanthematicus (kiütéses tífusz). In: *A fertőző betegségek járványtana I — III*. Szerk.: Jurányi Róbert. Bp., 2005. (A továbbiakban: *Erdős — Tóth*, 2005.) 302. p.

ták.² Februárban és márciusban az addig csak a VIII. kerületet sújtó kór átterjedt az V., a VI., a VII. és a IX. kerületre is.³ A betegek döntően a szegényes és rossz higiéniai körülmények között élő napszámosok, cselédek, szolgák és munkások közül kerültek ki.⁴

A Magyarevits Mláden vezette tisztí főorvosi hivatal azonnal intézkedni kezdett, mialatt folyamatosan nyugtatgatta a közvéleményt. Munkájukat a napisajtó egy része a kezdetektől megnehezítette. A Pesti Naplóban február 25-én közölt Éhtífusz Budapesten című írás,⁵ amely az első témába vágó sajtóközlemény volt, kisebb feltűnést keltett, s a benne foglaltakra a következő napokban más hírlapok is reagáltak. Magyarevits Mláden rémhírterjesztéssel vádolta meg a Pesti Naplót. Kezdetét vette az összűz, amelyet a kedvező eredményeket hiányoló sajtó zúdított az egészségügyi szakigazgatásra, kiváltképp a tisztiorvosokra.

Február utolsó napjaiban Magyarevits takarítást és a további fertőzöttek utáni kutatást rendelte el a menhelyeken. Ugyanekkor tudatta a nyilvánossággal Gerlóczy Zsigmond, hogy a betegség kizárólag szükséglakásokban, barakkokban, menedékhelyeken, zsúfolt és piszkos lakásokban terjed, forrásvidéke pedig feltehetően Galícia, mivel ott januárban hatvanhat esetet regisztráltak.⁶ A tisztiorvosok a február 26-án tartott tisztí főorvosi eligazításon ismerkedtek meg a szükséges teendőkkel. Ezek között a legfontosabb a föld felásása és fertőtlenítése, a deszkapadlók és deszkából készült tákolmányok elégetése volt a gócponttá alakult szükségszállásokon.⁷

A megbetegedések néhány napos ritkulása után március 1-én új betegeket kellett fogadnia a járványkórháznak. Kiderült: a kiütéses tífusz makacsul tartja magát, sőt immáron napról napra növeli a betegállományt. Magyarevits doktor március 3-án gróf Andrássy Gyula belügyminiszterrel tárgyalt, a szigorúbb hatósági utasításokról. Március 6-án újabb „bizalmas” tanácskozás zajlott a belügyminisztériumban⁸ az óvintézkedések hatékonyabbá tételéről. Magyarevits az egyéni fertőtlenítés elrendelését ajánlotta, szükség esetén akár a karhatalom be-

2 [Magyarevits Mláden]: Jelentés a Budapest székesfőváros területén az 1908. év első öt hónapja alatt tömegesebben előfordult kiütéses tífusz (typhus exanthematicus) megbetegedésekről. Bp., 1908. (A továbbiakban: [Magyarevits], 1908.) 3. p.

3 [Magyarevits], 1908. 7. p.

4 [Magyarevits], 1908. 10. p.

5 Pesti Napló. 59. (1908) 49. sz. 8. p.

6 Éhtífusz Budapesten. In: Pesti Napló. 59. (1908) 50. sz. 9. p.

7 Éhtífusz Budapesten. In: Pesti Napló. 59. (1908) 50. sz. 10. p.

8 A tífusz. In: Budapesti Hírlap. 28. (1908) 58. sz. 11. p.

vetésével. A munka során a betegek lakását is csírátlanították, valamint kezelték mindazokat a személyeket, akik a beteggel érintkeztek. A szakigazgatás kizárólag a tífuszbetegyek szállítására alkalmas kocsikat kezdett üzemeltetni, s megtiltotta a betegszállítást a közforgalmi járműveken. Magyarevits kiemelte: a legtöbben az Alföldi utcai menedékhelyen és a Köztemető úti szükségbarakkokban betegedtek meg, valamint a tífuszbetegyek többsége zsúfolt lakásokból kerül ki, ahol tenyészik a nyomor, a közegészségügyi feltételek nem teljesülnek.

A Budapesti Hírlap március 8-i számának hasábjain egy, a kerületi és a tiszti-orvosoknak tartott eligazítás hírére bukkanunk.⁹ Az elnök, Magyarevits Mladen és a többi résztvevő, mint például a mentőegyesület, a fertőtlenítő intézet és a bakteriológiai intézet igazgatója a menhelyek szigorúbb ellenőrzésében állapodott meg. Ennek értelmében a tisztiorvosoknak minden reggel hatkor valamennyi menedékhelyet meg kellett vizsgálniuk, kínosan ügyelve arra, hogy előtte senkit se engedjenek ki az ott tartózkodók közül.

Gerlóczy Zsigmond március 12-e körül nyilvános előadást tartott.¹⁰ Gyakorlati intézkedéseket ajánlott: a népes összejövetelek korlátozását, a közintézmények és a népes közterek szellőztetését és a betegek szigorú elkülönítését. Ugyanakkor ő is bírálta a sajtót a „felesleges láрма” keltése miatt, s megerősítette, hogy nem kell tartani a betegség járvánnyá alakulásától.

A hónap első felében néhány lap szenzációként mutatta be három orvos felfedezését: Krompecher Jenő, Goldziher Miksa és Ángyán János állítólag izolálta a kiütéses tífusz kórokozóját.¹¹ A tudományos erőfeszítésről az Orvosi Hetilap is beszámolt,¹² ám ebben is csak egy be nem fejezett, feltételezésekre következtető kutatásról olvashatunk. A munka — ha egyáltalán folytatták — a későbbiekben sem lehetett gyümölcsöző, a tudománytörténet sem emlékezik meg róla. Időközben a főváros közigazgatási bizottsága is számon kérte Magyarevitsen a tífusz esetek kései regisztrációját, mire a főorvos, akárcsak jelentésében, a diagnosztizáláshoz szükséges orvosi gyakorlat hiányával hozakodott elő, s ezt azzal magyarázta, hogy a kór 1886 óta nem fordult elő Budapesten.¹³

9 A tífusz. In: Budapesti Hírlap. 28. (1908) 60. sz. 16. p.

10 A tífusz. In: Budapesti Napló. 13. (1908) 63. sz. 6. p.

11 A foltos tífusz okozója. In: Az Újság. 6. (1908) 60. sz. 16. p.; Az éhítífusz bacillus. In: Pesti Napló. 59. (1908) 60. sz. 9–10. p.

12 E szerint a kiütéses tífuszt protozoonok okozzák, esetleg baktériumokkal kiegészülve. *Krompecher Ödön — Goldziher Miksa — Ángyán János: A typhus exanthematicus kórokozója.* In: Orvosi Hetilap. 52. (1908) 11. sz. 171–172. p.

13 A főváros és a tífusz. In: Pesti Napló. 59. (1908) 61. sz. 7. p.

Márciusban a belügyminisztérium és a városi elöljáróság több rendelettel korlátozta a főváros életét, hogy az epidémia mielőbb eltűnjön. A belügyminiszter március 10-e körüli határozata¹⁴ kikötötte, hogy az olyan betegeket, akiket otthonukban nem lehet elkülöníteni, kórházba kell szállítani. Az egészségügyi személynélkül más nem tartózkodhatott a beteg közelében, s tilos volt a betegek látogatása, ám az anyáknak meg kellett engedni, hogy — amennyiben óhajtják — gyermekeik mellett maradhassanak. A betegekkel érintkezőket vagy a velük egy lakásban élőket szükség esetén akár erőszakkal is fertőtleníthették. Az egyes eseteket mind a lakosság, mind az orvosok kötelesek voltak jelezni. Arra az esetre, ha a betegség járvánnyá fajult volna, a polgármester olyan épületek felkutatására kapott megbízást, ahol a fertőzötteket nagyobb számban el lehetett helyezni.

Vaszilievits János helyettes polgármester felhívásában utasította a gyakorló orvosokat, hogy még a gyanús eseteket is jelentsék be, valamint annak a lakásnak az ajtaját, amelyben huzamos ideig tartózkodik tífuszos beteg, sárga cédulával jelöljék meg.¹⁵

A városvezetőség először a ronggyal és csonttal való kereskedést tiltotta meg,¹⁶ majd az ószerekek tevékenységét korlátozta: nem mehettek be olyan házba, ahol tífuszos beteget ápoltak, ugyanakkor az ilyen ingatlanok lakói sem vihettek ki s adhattak el a házalóknak semmilyen holmit.¹⁷

A Magyarország március 25-én a kerületi elöljárók megállapodásaként mutatott be több, az eddigiekben már ismertetett óvintézkedést, ám ezek között szerepelt egy új rendelkezés is. E szerint a hatóságoknak immáron mosdóeszközökkel kellett felszerelniük a szükséglakások közös hálólhelyiségeit.¹⁸ Az ehhez hasonló híradásokból következtethetünk ezeknek a szállásoknak az elégtelen felszerelésére. Nem véletlen, hogy az újságírók már az első tífuszesetek idején ismét előhozakodtak a szegényeket sújtó lakásnyomor, a zsúfoltság és a hiányos tisztaság témáival.

Az egészségügyi szakigazgatás hatékony munkája vagy a betegség enyhe előfordulása miatt; a ragály áprilisban sokat veszített erejéből, majd májusban el is tűnt. Lehetséges, hogy ezúttal is az epidemiológiában jól ismert jelenség zajlott le: a kiütéses tífusz télen és kora tavasszal a leggyakoribb, mivel az évnél ebben a

14 Védekezés a tífusz ellen. In: Budapesti Hírlap. 28. (1908) 61. sz. 13. p.

15 A tífusz. In: Budapesti Napló. 13. (1908) 61. sz. 6. p.

16 A tífusz járvány. In: Magyar Hírlap. 18. (1908) 63. sz. 6. p.

17 A tífusz. In: Magyar Hírlap. 18. (1908) 66. sz. 12. p.

18 A tífusz. In: Magyarország. 15. (1908) 74. sz. 13. p.

szakaszában laknak a legtöbben fűtött, szűkös helyiségekben,¹⁹ ahol a ruhatetvek vándorlását, s így a fertőződést még könnyebbé teszi a piszkos ruhák viselete. A melegebb idő beköszöntével kiürültek a menhelyek, így egyszerűen megszűnhettek az újabb és újabb megbetegedésekért felelős gócpontok.

Az utolsó jelentős esemény a közegészségügyi bizottság május 3-i ülése volt.²⁰ Adler Zsigmond kérdőre vonta a városvezetőséget, miért nem hívta össze a bizottságot a kiütéses tífusz ügyében. Vaszilievits János alpolgármester, az ülés elnöke szerint erre azért nem volt szükség, mert az ügyosztálynak, a tisztí főorvosi hivatalnak és a fertőtlenítő intézetnek sikerült elfojtania a betegséget, így az nem fajult járvánnyá. Az ülés legnagyobb elismerését fejezte ki a tisztí főorvosi hivatalnak, továbbá javasolta, hogy a fertőtlenítő intézet alkalmazottai részesüljenek anyagi elismerésben. A jutalmat a fővárosi törvényhatósági bizottság az 1908. július 6-i rendes közgyűlésen szavazta meg.²¹

A járvány sajtója

A korabeli országos és fővárosi napilapok zömét foglalkoztatta az epidémia. A cikkek gyakorisága követte a járvány intenzitását: 1908. február végétől március végéig szinte naponta publikálták őket szerzőik, ám áprilisban a megbetegedések ritkulásával csökkent a számuk, az a néhány utolsó pedig, amely a ragály megszűnéséről adott hírt, május első napjaiban hagyta el a nyomdát. Jelentős hányaduk mindössze pár soros közlemény, többnyire a betegek számának aktuális alakulásáról szólnak, ám bőven akadnak közöttük glosszák is, jellemzően a járvány kezdeti időszakából. Az írások az események előrehaladtával egyszerűen „A tífusz” vagy „Az éhtífusz” címetek kapták.

Mivel nem keletkeztek vagy nem maradtak fenn érdemi levéltári források, a kutatás forrásbázisát az akkori napilapok vonatkozó cikkei és Magyarevits Mláden tisztí főorvosi jelentése képezheti. A kiütéses tífusz előfordulásairól lehetetlen pontos statisztikát készíteni. Magyarevits Mláden tisztí főorvosi jelentésében összesen 201 megbetegedésről, ezen belül 53 halálesetről, vagyis

19 Erdős — Tóth, 2005. 304. p.

20 A kiütéses tífusz. In: *Az Újság*. 6. (1908) 107. sz. 12. p.

21 Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1908-ban tartott közgyűléseinek jegyzőkönyvei. Bp., 1908. 1316. szám. 441. p.

26,3%-os letalitásról olvashatunk.²² Két okból is kétséges azonban, hogy ezek a számok teljesen fedik, vagy akárcsak megközelítik a valóságot. Egyrészt az orvosok túl későn, 1908 februárjában ismerték fel a kórt, amely már januártól, talán már 1907 decemberének végétől szedhette áldozatait. Másfelől a napilapok egymás értesüléseit megerősítve tudósítottak a hivatalos szervek előtt menekülő, meghatározhatatlan számú betegről, téves diagnózisokról, általában egy kisebb mértékű pánikról. A lakosság szerény megélhetésű és tájékozatlan része valóban nem kis rémületet érezhetett a fertőtlenítő intézet tetőtől talpig gumiköpenybe öltözött dolgozói²³ láttán. A körülmények tehát eleve nem kedveztek a pontos adatfelvételnek.

Ugyancsak a forrásadottságok miatt a járvány súlyosságát is nehezen mérhetjük fel. Az újságok eltérő politikai arculatuknak megfelelően ábrázolták az eseményeket. Igaz, hogy az orgánumok java lojális viszonyult a fennálló igazgatási struktúrához, ám a történetek megítélésében már eltértek: voltak, amelyek csak érintőlegesen írtak a témáról, teljesen megbízva a tisztiorvosok munkájában, míg mások jóval kritikusabb hangot ütöttek meg. A keményebben vélekedő újságírók a szociális érzékenység hiányát rótták fel az egészségügyi szakigazgatásnak, sőt az egész kormányzatnak. Ők úgy vélték, hogy a kiütéses tífusz a fővárosi szegénységügy már régóta meglévő hanyag kezelésének, főleg a lakáshiány negligálásának a következménye, egyben komoly figyelmeztetés is, hogy ezeket a problémákat minél előbb meg kell oldani vagy legalábbis enyhíteni. A lapok csak elvétve reagáltak egymás értesüléseire, felvetéseire, így szerkesztőségek közötti sajtóvita nem alakult ki.

A napisajtónak a kiütéses tífusszal kapcsolatos közleményfolyama néhány nagyobb témában csúcsosodott ki. A tisztí főorvosi hivatal és a Pesti Napló nem értett egyet a betegség elnevezésében. Magyarevits Mláden a nyilvánosság előtt ragaszkodott ahhoz az elmélethez, hogy a közegészségügyi fennakadást nem az éhtífusz, hanem a kiütéses tífusz keltette, míg egy eligazításon nem hivatalos keretek között közölte a tisztiorvosokkal, hogy a kiütéses tífusz súlyosabb betegség az éhtífusznál.²⁴ Magyarevits Mláden bizonyára úgy gondolkodott, hogy az ismertebb és ennél fogva pánikkeltésre alkalmasabb éhtífusz híresztelésénél még az idegenül hangzó kiütéses tífusz beismerése is jobb megoldás. A Pesti Napló azonban hangsúlyozta: kiütéses tífusznak valamint éhtífusznak ugyanazt a kórt

22 [Magyarevits], 1908. 5. p.

23 Tífuszjárvány a fővárosban. In: Budapest Napló. 13. (1908) 56. sz. 7. p.

24 Éhtífusz Budapesten. In: Pesti Napló. 59. (1908) 50. sz. 10. p.

nevezik. A szerkesztőség a történet káros elhallgatásának vádjával illetve a tisztí főorvosi hivatal, amely lehetetlenné tette az eredményes védekezést. A hivatal és a Pesti Napló közötti viszony elmérgesedése erre az összekülönbözésre vezethető vissza. Az Új Lap számára ugyanúgy érthetetlen szörszálhasogatásnak tűnt Magyarevits szándéka, hiszen az ő meggyőződésük is azt diktálta, hogy a kiütéses illetve küteges hagymáz sokkal ragályosabb az éhtífusznál.²⁵

Szintén konfliktusforrás volt a kiütéses tífusz esetek járvány avagy nem járvány jellege. A szakigazgatás mindvégig tartózkodott a ragály hivatalos kijelentésétől, ám a napilapok kritikus része ezt az ódzkodást szintén gondatlanságnak minősítette, vagy legalább rámutatott a tisztí főorvosi hivatal állítása és a valós helyzet közötti ellentmondásra.²⁶ Miközben változatlanul a túlzott társadalmi izgalom elkerülésére törekedtek, a hatóságok azoktól a lépésektől is tarthattak, melyekre a közegészségügyi törvény (1876: XIV. tc.) vonatkozó utasításai a ragály bejelentését követően kötelezték volna őket, mint például a vesztegár elrendelése kormányzati utasításra a közlekedés és a kereskedelem korlátozásával. A 82. §-ban engedélyezett kényszergyógyítást — mint arra már utaltunk — a járvány nyá nyilvánítás nélkül is alkalmazták. A járványügyi bizottság munkatársai akár rendőrökkel is elvithették az ellenkező fertőzötteket, lakásukat lefoglalhatták, berendezési tárgyaikat fertőtlenítés végett elszállíttathatták.²⁷ Eltekintve magától a betegségtől, a lakosság leginkább ettől a gyakorlattól rettegett.²⁸

A publicisták Magyarevits Mláden és a tisztiorvosi gárda hozzáértését is mérlegelték. Még a visszafogottabb értékelések is inkább kritizálták, mint elismerték a szakemberek teljesítményét. Március közepén az Új Lap arra figyelmeztetett, hogy dacára mindenféle ellenintézkedésnek a tífuszban megbetegedettek száma egyre csak gyarapodik, s ennek oka abban keresendő, hogy a hatóságok későn kezdték felszámolni a kórt.²⁹ Ugyanezen napilap április 12-én állapította meg, hogy a járvány megállíthatatlanul dühöng, s nem is fog egyhamar véget érni.³⁰ Van-e azonban esélye annak, hogy pusztán a sajtó elemzésével tárgyilagos ké-

25 Tífuszjárvány Budapesten? In: Új Lap. 7. (1908) 47. sz. 3. p.

26 Néhány példa: Tífusz. In: Alkotmány. 13. (1908) 51. sz. 10. p.; Védekezés a tífusz ellen. In: Budapesti Hírlap. 28. (1908) 61. sz. 12–13. p.; Éhtífusz Budapesten. In: Pesti Napló. 59. (1908) 57. sz. 6. p.; Az éhtífusz. In: Pesti Napló. 59. (1908) 91. sz. 11. p.

27 Tífuszjárvány a fővárosban. In: Budapesti Napló. 13. (1908) 56. sz. 7. p.; Éhtífusz. A veszedelem terjed. A nyomor fészkei. In: Népszava. 36. (1908) 50. sz. 6. p.

28 A tífusz. In: Budapesti Hírlap. 28. (1908) 70. sz. 11. p.

29 A tífusz. In: Új Lap. 7. (1908) 64. sz. 3. p.

30 A tífusz. In: Új Lap. 7. (1908) 86. sz. 3. p.

pet alkossunk Magyarevits Mláden hozzáértéséről? Nem sok, ám árulkodó lehet, hogy a tisztí főorvosnak Az Újság február 26-i számában olvasható nyilatkozata, melyet az a növekvő közösségi izgalom csillapítására adott ki, Bárczy István unszolására keletkezett. Ez a tény az egyéb bíráló sajtóközleményekkel egyetemben, továbbá annak ismerete, hogy a kiütéses tifusz talán nem is az egészségügyi rendelkezések, hanem az enyhülő időjárás miatt szűnt meg, úgy festik le Magyarevitset, mint aki nem mindig tudott lépést tartani az eseményekkel. Ám nemcsak a szűkös forráslehetőségek miatt lenne elhamarkodott a tisztí főorvos elítélése. A fővárosi szegénység akkori helyzete és az orvostudomány hiányos ismeretei a kiütéses tifuszról együttesen teszik kérdésessé: vajon volt-e egyáltalán lehetőség a ragály hatékony kezelésére.

Az egyetlen pont, amelyről szinte valamennyi újság azonosan vélekedett, a járványhoz vezető tényezők sorozata volt. Értelmetlen is lett volna vitatni, hogy a szerény anyagi körülmények között élők lakásínsége, zsúfolt lakóterei és nyomora előbb-utóbb valamely fertőző betegség elburjánzásához vezetnek. Ezzel kapcsolatban az Alkotmány március 1-jén a kórházi helyek hiányát emelte ki: az utcára kerülő betegnek ott is kell meghalnia, még arra sincsen sok esélye, hogy tiszta kórházi ágyon fejezze be életét.³¹ A Budapesti Hírlap és a Pesti Hírlap február végi számai — a kiütéses tifusz hivatalos diagnózisával egyidejűleg — arról tájékoztatnak, hogy mind a fővárosi közgyűlésen, mind a polgári szerveződésekben (Társadalomtudományi Társaság) komolyan tanácskoztak az egyre tűrhetetlenebb állapotokat eredményező lakáshiányról.³² A Népszava részben az ígért munkáslakások megépítését várta el a főváros vezetőségétől.³³ Az Újság tudósításában a Krompecher Jenő, Goldziher Miksa és Ángyán János által minden bizonnyal tévesen leírt kórokozó protozoon a szegények piszkos lakásában tenyésztett, s csak takarítással és tisztálkodással lehetett ártalmatlanná tenni.³⁴

31 Kevés a kórház. In: Alkotmány. 13. (1908) 53. sz. 10. p.

32 Védekezés a lakásínség ellen. In: Budapesti Hírlap. 28. (1908) 46. sz. 13. p.; A lakásínség. A főváros rendes közgyűlése. In: Pesti Hírlap. 30. (1908) 45. sz. 9–10. p.; A budapesti lakásnyomor. In: Pesti Hírlap. 30. (1908) 49. sz. 6–7. p.

33 Pusztít az éhtífusz. Az egész város fertőzve van. Kórházi mizériák. In: Népszava. 36. (1908) 54. sz. 9. p.

34 A foltos tifusz okozója. In: Az Újság. 6. (1908) 60. sz. 16. p.

Két jellegzetes példa: a Magyarország és a Népszava

A továbbiakban a kiütéses tífuszjárvány súlyosságának és az egészségügyi szakigazgatás munkájának elbírálása alapján két napilapot elemzünk: a szinte közömbösnek ható Magyarországot és a radikális Népszavát.

Az 1893-ban alapított Magyarország az első esténként megjelenő magyar napilap volt.³⁵ Politikai profilját tekintve a Függetlenségi és 48-as Párthoz tartozott. Harcos ellenzékiességét jórészt Bartha Miklós alakította gyűjtő hangú, alkalomadtán bántó szándékú írásaival, s ezekkel legtöbbször az egymást követő szabadelvű kormányokat ostorozta. Bartha azonban 1905-ben elhunyt, így a Magyarország elvesztette jelképes munkatársát. A veszteség illetve az ezt követő években lezajlott belpolitikai változások elbizonytalaníthatták a lapot, bár ez nem feltétlenül magyarázza meg, miért vélekedett a szerkesztőség olyan óvatosan a fővárosi kiütéses tífuszjárványról. Meglehet: a Magyarország szerkesztősége azok közé tartozott, akik egyszerűen nem találták súlyosnak az 1908-ban történeteket.

Az első témába vágó, február 26-i cikk a Tífuszos esetek a fővárosban címet kapta.³⁶ Szerzője cáfolta a Pesti Napló előző napi nevezetes írásának megállapítását az éh-tífusz ragályos fellépéséről. Ugyancsak, az olvasóközönség megnyugtatóására idézte Magyarevits Mláden nyilatkozatát a Pesti Napló keltette „indokolatlan lármáról”. A Magyarország későbbi hírelemzése is kitarítottak a tífusz enyhe előfordulásáról alkotott álláspontnál. Bár megemlítették,³⁷ mégsem tartották relevánsnak a betegek számának gyarapodását, azt a folyamatot, mellyel más sajtóorgánumok a helyzet komolysága mellett érveltek. A Magyarország folyton eltúlzott félelemről írt, melyet néhány lap gerjesztett, holott valamennyi megbetegedés enyhe lefolyású volt, sok kórházba szállított betegnél pedig nem is a tífusz jelei mutatkoztak.³⁸ Az Egy „tífuszbeteg” kálváriája³⁹ című cikk Goldstein Lajos kereskedőségét lakás- és bútorlefoglalással járó félresikerült diagnózisával kapcsolatban jegyezte meg: már a legártatlanabb rosszullet is a tífuszra emlékezteti a járványbizottságot. A március 6-i számban ugyan ismételtlen a kór lassú terjedéséről olvashatunk, ám a cikkíró ennek okaként nem a tisztiorvosok munkáját

35 Buzinkay Géza: A magyar sajtó története 1849-től 1948-ig. In: Kókay György — Buzinkay Géza — Murányi Gábor: A magyar sajtó története. Bp., 1998. 165. p.

36 Magyarország. 15. (1908) 50. sz. 8–9. p.

37 A kiütéses tífusz. In: Magyarország. 15. (1908) 55. sz. 10. p.

38 A kiütéses tífusz. In: Magyarország. 15. (1908) 54. sz. 10. p.

39 Magyarország. 15. (1908) 58. sz. 7. p.

becsmérelte, hanem a nehezen ellenőrizhető külterületi lakásviszonyokat és az orvosi segítség elől menekülő szegényeket hibáztatta.⁴⁰

A szociáldemokrata párt szócsöveként működő Népszava könyörtelen vádaskodása, végletekből építkező radikális értelmezése nemcsak a Magyarország visszafogottságával, hanem valamennyi más lap szellemiségével is szemben állt. Hozzáállását az tette egyedivé, hogy ürügyként használta fel a kiütéses tífuszt a korabeli Magyarország egész politikai és társadalmi szerkezetének újbóli támadására: válogatott jelzőkkel érzékeltette az arisztokrácia, a nemesség és a nagypolgárság népnymorító tevékenységét, s hangoztatta alkalmatlanságát az ország irányítására.

Már az első, A nyomor kiütése című február 26-i közlemény⁴¹ a lakászsora, a „modern rablólovagok vakmerő garázdálkodása” következményeként tüntette fel a baj kialakulását. Ennél jóval keményebben fogalmazott a február 27-i Dögvész.⁴² Írója úgy festette le a betegséget, mint egy Ázsiából és a falvak nyomorából a fényes Budapestre érkezett csapást, hogy ezzel is aláhúzza, mekkora szégyen érte az európaiságára hiú fővárost. Ebből vezette le további állításait: a magyar állam csak a barmok egészségével törődik, az emberekével nem, a hatóságok pedig azért nem fognak igyekezni a tífusz elleni küzdelemmel, mert az csak a szegényeket veszélyezteti, a jómódban valamint tisztaságban élő háziurakat és élelmiszer-uzsorásokat nem. A nyomor nem fog enyhülni, mivel a magyar proletárok által megtermelt ételmezt továbbra is külföldre szállítják, így a szerb határzár fenntartásával élelmiszerhiány áll elő. Végül azt a következtetést olvashatjuk, hogy az uzsora és a munkabéremelés folytonos halogatása az ország politikai és gazdasági berendezkedésének természetes következménye, ezért az egész rendszert el kell törölni.

A Népszava némely márciusi cikkét is átszövik az ellenséges megjegyzések. Mivel a tífusz elsősorban a munkásságot fenyegeti, az kénytelen lesz a maga erejéből megteremteni a kultúrállamot, amennyiben a kormány vagy a városvezetés nem szorítja vissza a ragályt — riogatott lényegében munkásfelkeléssel egy március 3-i közlemény.⁴³ A napilapot a folyamatos akadémuskodás és a gúnyos stílus tette különlegessé a járvány második hónapjában. A publicisták számalmasnak

40 A tífusz. In: Magyarország. 15. (1908) 58. sz. 11. p.

41 Népszava. 36. (1908) 49. sz. 7. p.

42 Népszava. 36. (1908) 50. sz. 1–2. p.

43 Pusztít az éhtífusz. Az egész város fertőzve van. Kórházi mizériák. In: Népszava. 36. (1908) 54. sz. 9. p.

tartották a kórházi helyhiány okozta állapotokat:⁴⁴ a tisztiorvosok már hiába veszik komolyan a megbetegedéseket, tevékenységük mégsem céltudatos, a helyzet kezelését fejvesztettség és kapkodás jellemzi.⁴⁵ A helyszíni fertőtlenítés eredményességét nagyban csökkenti, hogy sokszor órákon át tart, amíg a fertőtlenítő intézet emberei megérkeznek.⁴⁶ Másutt azonban az intézet dicséretéről olvashatunk: az alkalmazottak éjjel-nappal teljesítik kötelességüket, így kimerültek, mégis pontosan végzik munkájukat.⁴⁷ A Népszava a lakosság hanyagságát is többször kárhóztatta, ezért például a karhatalom bevetését szükségességesnek találta.⁴⁸

Ellentétben olyan katasztrófákkal, mint az 1872–1874-es nagy kolerajárvány, az 1908-as budapesti kiütéses tífuszepidémia nem hagyott nyomot a közemlékezetben, mivel a ragály kiterjedése valószínűleg nem volt számottevő. Bár forrásaink fontos kérdéseket nem válaszolhatnak meg egyértelműen, annyi bizonyos, hogy a tiszti főorvosi hivatal, a fertőtlenítő intézet és az egyéb egészségügyi intézmények munkájával elégedetlenkedő napilapok véleménye ez esetben is szubjektív vagy politikai jellegű volt, s nem a körülmények kiegyensúlyozott megítélése.

44 Uo.

45 Az éhítífusz. Bezárták a zsbáruacsarnokokat. Vidéken is terjed a veszedelem. In: Népszava. 36. (1908) 55. sz. 7–8. p.

46 Az éhítífusz. Nincs baj a Teleki-téren. Házalás a beteggel. Beteg vasutas. In: Népszava. 36. (1908) 56. sz. 8. p.

47 Az éhítífusz terjed. In: Népszava. 36. (1908) 58. sz. 7. p.

48 Az éhítífusz. Nincs baj a Teleki-téren. Házalás a beteggel. Beteg vasutas. In: Népszava. 36. (1908) 56. sz. 8. p.